

Про людину, що перемогла в Совегах

Зовсім недавно одна жінка з советських земель розповідала такий цікавий випадок. Помер її старий батько, надломлений тюрмою НКВД. В установі, де він працював, її запропонували хоронити його по християнськи. Жінка радо годилась. Це був час, коли в СРСР починалось „захоплення” релігією. Їй вказали дорогу до священника, і яке ж було її здивування, коли в тому священникові вона впізнала слідчого НКВД, що колись вів справу її батька.

Кожна доба в історії людства висуває провідний тип, характер людини. Середні віки дали тип лицаря, ченця — героїчної людини, фанатика ідеї. Численна література тих часів вивела образи тодішніх героїв і провідних характерів. Це Роланди, Зіґфріди, Крімґільди, Ярославни. Новіші часи, починаючи з Ренесансу, висувають як провідний життєвий тип, людину еґоїста, людину, що в своїх індивідуалістичних прямиваннях готова переступити через усякі моральні межі. Геніяльний Шекспір змалював безсмертні образи таких людей. Це Яґо з „Отелла”, доньки короля Ліра, Макбет, король Клавдій з „Гамлета” та інші. Власне заради оцих від’ємних типів Шекспір і писав свої трагедії. Він хотів показати страхіття нового людського характеру. Цей характер в своїй експансії змагає на своєму шляху все, але (слухайте, слухайте!) логіка його вчинків веде його ж самого до загибелі. Яґо розкладає своє оточення, винищує усі творчі елементи в житті (від його інтриг гине Деаземона, Отелло, усі кращі люди). Але ці ж вчинки Яґо заводять його самого в глухий кут без виходу і він гине, самовикриваючи себе. Перемагають врешті людські соціальні чесноти. Гине розгнуданий індивідуалізм. Така логіка усіх трагедій Шекспіра.

Після Шекспіра до сьогоднішнього дня ніхто не показав принципово-відмінний провідний життєвий характер. Більшак цілим рядом образів тільки слабше підтвердив те, що геніяльно за два з половиною століття до нього схопив Шекспір. Хіба доньки батька Горіо — ці провідні характери післяреволюційного французького суспільства — не є рідні сестри доньок Короля Ліра? Хіба пан Тімле з „Банкірського дому Цезарія Біротто” не є рідний брат Шекспірового Яґо? Переступаючи через усякі відгалуження, відтинки й нюанси в світовій літературі, питаємо себе: „Чи сьогоднішній хижак Купервуд з трилогії Теодора Драйзера не є продовження того ж образу еґоїста, що його висунув іще Шекспір?”

Отже світова література, що відзеркалює життя, не показала, починаючи від часів Ренесансу, якогось принципово-нового провідного образу в житті. Яґо запанував на цілі століття.

Жовтнева революція в Росії, що оголосила уся попередню історію людства тільки передісторією, що заперечила багато з надбань людської культури, і, звичайно, насамперед заперечила провідний тип попереднього суспільства — ця революція за 26 років астигла створити і свій провідний життєвий характер. Що це за характер? Що говорить про нього советська література?

Мусимо сказати, що провідний характер в СРСР є глибоко законспірований. За офіційними замовленнями він мусить виглядати як зразок усіх людських чеснот. Так його й пробували показувати казенні советські митці. Але доля мистецтва така, що воно не може виходити за межі життєвої правди. Видатний англійський мистецтвознавець Джон Рескін правдиво сказав, що коли дівчина плаче за втраченим коханням, то це можна зобразити співчутливо, але коли скнара плаче за втраченими скарбами, то цього найгеніальніший мистець зобразити співчутливо не зможе. Мистецтво теж не може зображати чорне як біле і навпаки. Сталін зумів полонити багатьох митців, але полонити мистецтва йому не вдалось. Спіймані ним митці нагадують райських птахів з Метерлінкової „Синьї Птиці”. Доки вони вільно літали по райських садах, вони випромінювали чарівне сяйво і неземні барви. Але як тільки діти піймали цих птахів — в людських дитячих руках вони перетворились на мертві,

сірі, безбарвні птачачі трупи. Скільки таких „трупів” в СРСР безнадійно шукають тепер свої „загублені грамоти” до брами мистецтва! Досить нагадати тільки наших Тичин, Рильських, Бажанів, Яновських. Усі вони, виконуючи замовлення, пробували співчутливо зобразити плачущого скнара і всі через те пересварилися з мистецтвом.

Але були спроби сказати й правду про законспірованого героя СРСР. Таку правду намагались сказати московські письменники, як Леонід Леонов в романі „Злодій”, Лебедінський в романі „Народження героя”; в українській літературі М. Куліш в драмі „Народній Малахії”, Хвильовий в таких новелях, як „Ревізор”, Вражливий у повісті „Батько”, тощо. Але, звичайно ці спроби були несмілі, вони тільки натякали на правду, проте автори дуже дорого заплатили навіть за спробу натякнути.

Советський герой бажав залишатися законспірованим. А може він боїться побачити себе в дзеркалі мистецтва? Так чи інакше — мистецька правда вигнана з СРСР і мистецтво там (завдяляю це у весь голос) вмирає.

Отже, даремно шукати провідний советський характер в советській літературі. Спробуємо самі пошукати його в советському житті.

Ми вже згадали на початку статті про слідчого НКВД, що перетворився на священника провославної російської церкви. Оце й є сьогоднішній провідний характер в СРСР. Він священником став за наказом. Так само з наказу п’ять років тому він розстрілював священників. Може хтось подумав, що таким фанатично-підступним він став тільки до явищ релігії, що „е опіум для народа”. То ми візьмемо приклади з інших діянок. Так само з наказу цей слідчий розстрілював в свій час своїх учорашніх товаришів з партії—троцькістів, бухаринців, то що. То може він є мертва зачерствіла бюрократична машина, що, як автомат, механічно виконує накази? Не зовсім так. Він тільки там, де мова йде не про його особисті, а про сторонні, в тому числі і всякі там громадські справи. Тут він і безпринципний і жорстокий. Йому все однаково — чи викрасти й замордувати білого генерала Кутелова, чи провалити голову колишньому кумиру СРСР, комуністові Троцькому. В цих питаннях він в абсолютному безпринципний. І коли б переміна червоного прапора на трюхольоровий і Сталіна на Миколу III гарантувала б йому якість сталі станиці в майбутньому — він не вагаючись змінив би курс. Бо врешті ж і він є людина і надокучила йому вічна боротьба й вічна тривога за завтрашній день. Доки молодий, то це ще цікавило. Але ж прийдуть і дні старости. Особистий секретар Сталіна Бажанов, що в 20-х роках утік закордон і там таємничо-трагічно був розчавлений паризькою підземкою, у своїх спогадах в білоемігрантській пресі дуже влучно навіть телефонічно розмову Сталіна з керівником ГПУ Межинським. Тоді в апараті ГПУ дехто підтримував трюхкістів, отже Сталін з приводу цього каже Межинському: „Я слыхал, што у тебѣ в ГПУ принципы завельсь. Штобы їх не было больше”. Сталіну потрібний був слухняний, безпринципний апарат, люди, які могли б зрікатися сьогодні того, чому вчора молились. Коли людина не піддавалась такій переробці, її безжалісно перетинала державна машина. На цьому ґрунті були злами, трагедії, але врешті політична система викохала собі потрібних людей. Цей процес одбору „героїв” іде далі. Він не закінчиться, поки існує натхненник цього явища, Сталін. Єдине, що є незрозумілим в ньому, це, з одного боку, плекання отой безпринципності, і, з другого боку, втискування в голову „короткого курсу історії ВКП(б)”, що все ж таки плекає якісь принципи. А втім, сталінський режим повний таких протиріч і інтернаціоналізм і Петро I, Карл Маркс і Суворов, культ Наполеона і... Кутузова і т. д. Асортимент для всіх. А тимчасом „Васька слухает да ест” — безпринципний сталінський апарат, як баціль гниття в’їдається в кожний громадський організм, чи то церква чи коопе-

Недавно капеля українських бандуристів вернулася з Німеччини. Бандуристи, що спочатку працювали в таборі, відбули потім турне по інших скупленнях робітників. Тут — бандуристи у Гамбургу.

рація, письменницьке поборництво чи підпільна анти-сталінська організація і роз'душує, розтліває, поки з старої високоорганізованої матерії не вийдуть первісні хемічні елементи. Так зникли в ССРСР професійні спілки, кооперація, поети й маляри, сама більшовицька партія, як товариство політичних одностумців, давно розкладена й з'їдена. І все це робить отой священик, учорашній слідчий НКВД.

Отже, що торкається громадських справ, він є абсолютно безпринципний і байдужий. Але там, де справа йде про його особисті інтереси (не принципи, а саме інтереси), там він диявольськи-гнулко бореться, опирається, часом трагічно гине чи героїчно перемагає. Наведемо ще кілька прикладів з життя, що підкреслюють основні риси цього образу й характеру. Слідчий НКВД мордуванням вибиває з людини неймовірні зізнання (напр., якийсь там кобеляцький рахівник визнає себе особистим агентом Мусоліні чи що). Далі цей слідчий викликає свого начальника НКВД, товаришів слідчих і при нечасному „агентові Мусоліні” зачитується увесь цей матеріал слідства, при чому веселі слідчі від реготу не знаходять собі місця.

Блаженної пам'яті нарком України Затонський їде в 1933 р. на хлівозаготівлі, як уповноважений політбюро. Але хліба на селі немає, плян не виконується. Є тільки посівні фонди. Їх займати заборонено. Затонський дає розпорядження секретареві райнаркому — здати посівний фонд в хлівозаготівлі. Виконано. Через деякий час злочасного секретаря райнаркому віддають під суд за розтрату посівних фондів. Той до Затонського: „Володимире Петровичу! Це ж ви розпорядились!” „Хто, коли?” І шклянки на наркомовому столі грізно задзвеніли: „Геть з кабінету, я тебе знати не знаю!” І секретар райпарткому пішов у тюрму. Це з тих, що не вмів перетворюватися з слідчого на священика.

Серед інших способів винищення щурів люди вигадали ще й такий: розсажують щурів по декілька в клітки і не дають їм їсти, поки вони з голоду почи-

нають їсти один одного. Так врешті в кожній клітці лишається по одному найспритнішому. Тоді зводять у клітки вже цих добірних щурів; потім тих, що лишаються по одному в клітці, знову зводять в одну клітку, поки врешті з усіх щурів лишається тільки один переможець. Він перегриз усіх своїх братів, набув досвіду і смаку в цій справі і по праву дістає назву щур-вовк. Його люди випускають на волю і коли він прибуває в середовище свого племені, він сіє жах, аж поки щурі не розбігаються зі страху.

СССР є тепер отим розплідником людей-вовків. Хто кого раніше успів загризти — той переміг

Чи є провідний характер в ССРСР чимсь новим в галерії людських образів? Звичайно, ні. Це є продовження характеру того ж Шекспірового Яго і інших егоїстичних персонажів, зображених в світовій літературі. Тільки він більш удосконалений і більш демонічний. Яго ХХ століття.

Як той Мефістофель їде він у світ, щоб усе нищити, руйнувати, розкладати. Страшним голодом 1933 р., пожежею проходить сьгоднішній Яго по землі. Проходить для того, щоб самому зникнути і щоб на його кривавих слідах, угноєних мільонами людських істот, розквітло оте нове життя, що про нього сказав поет:

„І зацвіте блакитний сон
Над трупом мурами зобитих”...
(В. Елаң.)

Що хотів сказати автор цієї статті? Він хотів показати душу тієї людини, що перемогла врешті з советської революції і підкорила цю революцію своїм інтересам. Що це за людина? Це не є борець за людську спільноту. Це є носій і продовжувач того ж руйнівницького егоїзму, що породив, в свій час, теперішнє плутократично-капіталістичне суспільство. Сучасний советський провідний характер не заперечує цього суспільства, а тільки модернізує його. Бо Яго шекспірівський і Яго советський є рідні брати і однаково хочуть панувати.